بسم الله الرحمن الرحیم

شبهه: رعد در قرآن و حدیث و ترساندن مخالفان

- پاسخ به شبهات -

تهیه شده در: «رد شبهات ملحدین»

اسلام‌ستیزان پیرامون علت وجودی رعد و برق در قرآن کریم و حدیث شریف، ایراداتی وارد کرده‌اند که در این مقاله به ایرادهای آنان می‌پردازیم.

معترض می‌گوید: *قرآن در سوره رعد آیات ۱۲و۱۳ فلسفه وجودی رعد و برق را از دیدگاه خود نشان می‌دهد. قرآن می‌گوید اللّه رعد و برق را برای ترساندن و امید بخشیدن به انسان‌ها می‌نمایاند. و در ادامه نیز رعد و برق را اسلحه‌ای برای سرکوب کسانی که به مخالفت با اللّه به پا می‌خیزند، رونمایی می‌کند.*

و معترض پس از آن به آیات ۱۲ و ۱۳ از سوره‌ی مبارکه‌ی رعد اشاره می‌کند:

﴿هُوَ الَّذِي يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنْشِئُ السَّحَابَ الثِّقَالَ. وَيُسَبِّحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ﴾

«او است که آذرخش آسمان را به شما می‌نماید که هم باعث بیم و هم مایه‌ی امید شما می‌گردد، و نیز ابرهای سنگین بار را پدید می‌آورد. و رعد، و فرشتگان از هیبت و عظمت یزدان، حمد و ثنای خدا را می‌گویند، و خدا صاعقه‌ها را روان می‌سازد و هرکس را که بخواهد بدانها گرفتار می‌کند. در حالی که آنان درباره‌ی خدا به مجادله می‌پردازند، و خدا دارای قدرتی بی‌انتهاء و کیفری سخت و دردناک است.»

سپس معترض در ادامه می‌نویسد: *این آیات اثبات می‌کند که اللّه اطلاع چندانی نداشته که برق، در اثر برخورد ابرهای حاوی بار الکتریکی مثبت و منفی بوجود می‌آید و رعد، صدای تولید جریان شدید برق است!! مسلمانان معمولاً در مواجهه با این آیات به مغلطه "توسط به جهل" پناه می‌برند، یعنی می‌گویند ما معنی این آیات را نمی‌فهمیم و یا علم بشر هنوز به درجه‌ای نرسیده که به درستی این آیات پی ببرد!*

پاسخ:

پاسخ به ایراد فوق سهل و آسان است. پر واضح است که معترض در تفکیک انواع علت‌ها دچار خلط مبحث شده است و این مسئله، موضوعی بسیار پیش پا افتاده است. توضیح اینکه برای تبیین یک پدیده می‌توان علت را به چند قسمت تقسیم بندی کرد که دو نوع از آنها را در این مقال ذکر می‌کنیم. یکی علت مادی و دیگری علت غایی. علت مادی یعنی اینکه چه چیزِ مادی، آن جسم و یا پدیده را بوجود آورده است؟ و علت غایی یعنی اینکه چرا آن جسم و یا پدیده بوجود آمده است؟ برای مثال می‌توان علت مادی یک میز را نجار دانست. ولی اگر پرسیده شود که علت غایی این میز چیست، می‌بایست به دنبال غایت و هدف از ساختن این میز باشیم. برای مثال

علت غایی این میز ممکن است سفارش یک فرد برای قرار دادن آن در اتاق مطالعه‌اش باشد.

برای پدیده‌های طبیعی از قبیل رعد و برق، می‌توان از علل مادی و همچنین از علل غایی آنها صحبت کرد. هنگام سخن از علل مادی رعد و برق می‌بایست از فعل و انفعالات طبیعی‌ای سخن گفت که منجر به ایجاد رعد و برق می‌شود. آیات قرآن در سوره‌ی مبارکه رعد در مقام بیان علت مادی رعد و برق نیست بلکه غایت و هدفی که رعد و برق به دنبال دارد را بیان می‌نماید. ایراد معترض درست به این می‌ماند که شخصی بیان کند که اتومبیل به دلیل نیاز انسان‌ها به انتقال سریع‌تر بوجود آمده است در مقابل شخص دیگری استدلال کند که این سخن درستی نیست، چرا که اتومبیل به علت قرارگرفتن قطعاتِ طراحی شده‌ی فلزی و غیرفلزی در کنار یکدیگر در کارخانه بوجود آمده است. آیا این ایراد وارد است؟ قطعاً خیر، چرا که شخص دوم در اصل موضوع دیگری را مطرح کرده است؛ شخص نخست به علت غایی اتومبیل پرداخته و غایت و هدف آن را بیان کرده‌است و شخص دوم به علت مادی آن اشاره نموده و این دو قابل جمع‌اند و سخن شخص دوم نقض کننده‌ی بیان شخص اول نخواهد بود. پس قرآن از علل غایی رعد و برق سخن رانده است و بیان کرده که رعد و برق به خاطر چه هدف و غایتی بوجود آمده است درحالی که معترض از علل مادی آن سخن گفته است، بنابراین سخن جناب معترض نقض کننده‌ی سخن قرآن نمی‌باشد و با این توضیحات ایراد معترض از اعتبار ساقط می‌گردد.

در ادامه جناب معترض به سه روایت استناد کرده که دو روایت از کتب اهل تشیع و دیگری از کتب اهل سنت می‌باشد که ما به روایت اهل سنت می‌پردازیم.

معترض می‌گوید: *برای اینکه جلوی فریبکاری و مغالطه این عزیزان را بگیریم در تایید این آیات، روایاتی را از بزرگان دین می‌آوریم که مهر تاییدی بر این اشتباه قرآن میزنند تا به اعجاز علمی قرآن و علم لایتناهی بزرگان اسلام پی ببرید ...*

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: أَقْبَلَتْ يَهُودُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: يَا أَبَا الْقَاسِمِ، أَخْبِرْنَا عَنِ الرَّعْدِ مَا هُوَ؟ قَالَ: مَلَكٌ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ مَعَهُ مَخَارِيقُ مِنْ نَارٍ

يَسُوقُ بِهَا السَّحَابَ حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ فَقَالُوا: فَمَا هَذَا الصَّوْتُ الَّذِي نَسْمَعُ؟ قَالَ: زَجْرَةٌ بِالسَّحَابِ إِذَا زَجَرَهُ حَتَّى يَنْتَهِيَ إِلَى حَيْثُ أُمِرَ قَالُوا: صَدَقْتَ.[١]

«ابن عباس گفت: یهودیان بسوی پیامبر (صلی الله علیه و سلم) رفتند و گفتند: ای ابوالقاسم به ما خبر بده که رعد چیست؟ ایشان فرمود: یکی از فرشتگان عهده دار ابرهاست که تازیانه ای از آتش دارد و با آن ابرها را به هرجا که خداوند بخواهد پیش می برد، آنها گفتند: پس صدایی که می شنویم چیست؟ فرمود: صدای ابر است هرگاه که آن را به صدا بیاندازد تا به جایی که امر شده برسد. گفتند: راست گفتی.»

پاسخ:

در مورد این روایت که از ابن عباس رضی‌الله‌عنهما نقل شده است، علما اختلاف نظر دارند؛ گروهی آن را صحیح و گروهی دیگر آن را ضعیف می‌دانند.

امام ابن منده رحمه‌الله رجال آن را موثق و سند آن را متصل می‌داند.[٢] امام هیثمی رحمه‌الله رجال آن را موثق دانسته[٣] اگرچه درباره‌ی اتصال سند و انتفای شذوذ و علت سخنی نگفته است. شیخ آلبانی رحمه‌الله[٤] و شیخ احمد شاکر رحمه‌الله[٥] نیز آن را صحیح می‌دانند.

در مقابل امام ترمذی رحمه‌الله پس از ذکر روایت مذکور می‌گوید که این روایت «حسن غریب» است. و این عبارت در نزد امام ترمذی رحمه‌الله به روایتی گفته می‌شود که در متن آن شذوذ و غرابتی وجود نداشته باشد ولی در سند آن چیزی از غرابت، اشکال و شذوذ وجود داشته باشد.[٦] ابونعیم‌اصفهانی رحمه‌الله می‌گوید «غریب» است.[٧] امام شوکانی رحمه‌الله می‌گوید در سند آن اشکال وجود دارد.[٨] شیخ محمد رشید رضا رحمه‌الله در

---

۱. سنن الترمذی، ج۵، ص ۱۴۵، حدیث ۳۱۱۷.

۲. التوحید، ابن منده، ج۱، ص ۱۶۸.

۳. مجمع الزوائد ومنبع الفوائد، الهیثمی، ج۸، ص ۲۴۲، حدیث ۱۳۹۰۲ و ۱۳۹۰۳.

۴ . سلسلة الأحادیث الصحیحة، ناصرالدین الألبانی، ج۴، ص ۴۹۱، حدیث ۱۸۷۲.

۵ . مسند أحمد بن حنبل، ناشر: احمد محمد شاکر، ج۳، ص ۱۲۹، حدیث ۲۴۸۳.

۶ . منهج الإمام الترمذی فی سننه، عبدالعزیز الطریفی، ص ۵.

۷ . حلیة الأولیاء وطبقات الأصفیاء، أبو نعیم الأصبهانی، ج۴، ص ۳۰۴.

۸ . فتح القدیر، الشوکانی، ج۱، ص ۵۷.

تفسیر المنار[1] و علامه محمد ابوشهبه‌ رحمه الله[2] آن را تضعیف کرده‌اند. شیخ عبدالرزاق مهدی در حاشیه‌ی تحقیق بر تفسیر ابن جوزی رحمه الله در پاسخ به سخن ابن‌منده رحمه الله آن را ضعیف می‌داند.[3] دکتر خالد الحایک در مقاله‌ای با عنوان «بحث فی الحدیث المرفوع: الرعد مَلك» در پاسخ به سخنان شیخ آلبانی رحمه الله، بیان می‌کند که روایت مذکور «منکر» می‌باشد. شیخ شعیب الأرنؤوط رحمه الله از محققین و مبرزترین علمای حدیث معاصر در بررسی این روایت، داستان رعد را «منکر» می‌داند.[4]

با این توضیحات روایت مذکور محل ایراد سندی بوده و برای آن دسته از علماء که به تحقیق حدیث پرداخته‌اند ضعف آن محرز شده است. همچنین علمای اسلام و مفسران قرآن در معنای کلمه‌ی رعد دیدگاه‌های مختلفی دارند که نشان از آن دارد که پذیرش روایت مذکور محتمل و ظنی است.

گروهی رعد را نام یکی از فرشتگان خداوند می‌دانند و عده‌ای دیگر آن را صدای فرشته می‌دانند. گروهی دیگر رعد را صدای ساطع شده از ابرها در هنگام اصطکاک با یکدیگر می‌دانند و گروهی دیگر آن را صدای بادی می‌دانند که بین آسمان و زمین فشرده می‌شود که به عنوان نمونه می‌توانیم به موارد زیر اشاره نمائیم:

امام حسن بصری رحمه الله تابعی جلیل القدر می‌گوید: «رعد همانا مخلوقی از مخلوقات خداوند است و فرشته نیست.»[5]

امام فخر رازی رحمه الله در بیان معنای رعد، اقوال مختلفی را ذکر نموده و می‌گوید: «قول اول: رعد اسم یک فرشته است... قول دوم: رعد همان صوت مخصوصی است که شنیده می‌شود... قول سوم: مراد از وجود رعد که تسبیح می‌گوید آن است که شخصی که صدای رعد را می‌شنود، تسبیح می‌گوید... قول چهارم: از سخنان صوفیه است که رعد صدای بلند ملائکه و برق آهِ دلهایشان و باران گریه‌هایشان است.»[6] اما

---

۱ . المنار، محمد رشید رضا، ج۱، ص ۱۴۶.

۲. الإسرائیلیات والموضوعات فی کتب التفسیر، محمد أبو شُهبة، ج۱، ص ۲۹۷.

۳ . زاد المسیر فی علم التفسیر، ابن الجوزی، ناشر: عبدالرزاق مهدی، ج۱، ص ۳۹.

۴ . مسند أحمد بن حنبل، ناشر: شعیب الأرنؤوط، ج۴، ص ۲۸۵، حدیث ۲۴۸۳.

۵ . السراج المنیر، الخطیب الشربینی، ج۲، ص ۱۵۱.

۶ . التفسیر الکبیر، فخر الدین الرازی، ج۱۹، ص۲۳.

ایشان پس از بیان مطلب فوق، در تعریف رعد در ذیل آیه‌ی ۱۹ سوره‌ی مبارکه بقره می‌نویسد: «رعد صوتیست که از ابرها شنیده می‌شود، چون جرم این ابرها ناآرام و گسسته شده و دچار لرزش می‌شوند زمانی که باد با آنها برخورد داشته باشد بنابراین صوت در این هنگام ناشی از لرزش است و برقی که از ابرها روشن می‌شوند نیز ناشی از جرقه‌ای است هنگامی که روشن گردد.»[۱]

امام قرطبی‌ هنگامی که اقوال مختلف را در معنای رعد ذکر نموده، می‌نویسد: «کسی که می‌گوید رعد صدای ابرهاست، پس درست است که رعد به دلیل خلقت حیات در آن تسبیح گوید و دلیل بر صحت این قول، آن سخن خداوند است که: ﴿وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ﴾ [رعد: ۱۳]؛« و فرشتگان [جملگی] از بیمش تسبیح می‌گویند.» و اگر رعد فرشته می‌بود، در جمله‌ی ملائکه داخل می‌شد.»[۲]

امام ابوالقاسم نیشابوری‌ در تفسیرش می‌نویسد: «رعد اصطکاک جرم‌های ابرها است بوسیله قدرت خداوند.»[۳]

امام ابن جوزی‌ به هنگام بیان معنای رعد می‌گوید: «قول سوم این است که رعد اصطکاک جرم‌های ابرها می‌باشد و این را شیخ ما علی بن عبیدالله‌ بیان کرده است.»[٤]

قاضی بیضاوی‌ می‌گوید: « رعد: صوتی است که از ابرها شنیده می‌شود و مشهور این است که سبب آن، سرگردانی جرم‌های ابرها و برخورد با یکدیگر ناشی از باد است.»[٥]

همچنین امام ابن تیمیه‌ در بیان معنای رعد می‌گوید: «و اما رعد و برق، در حدیث مرفوعی از ترمذی و غیر از آن آمده که «أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ الرَّعْدِ قَالَ: مَلَكٌ مِنْ الْمَلَائِكَةِ مُوَكَّلٌ بِالسَّحَابِ مَعَهُ مخاريق مِنْ نَارٍ يَسُوقُ بِهَا السَّحَابَ حَيْثُ شَاءَ اللَّهُ» ... و از بعضی از سلف اقوالی نقل شده است که با این مخالفتی ندارد. مانند سخن کسی که بگوید: آن اصطکاک

---

۱ . منبع قبل، ج۲، ص ۳۱۷.

۲ . الجامع لأحكام القرآن، القرطبی، ج۹، ص ۲۹۵.

۳ . إيجاز البيان عن معانی القرآن، أبو القاسم النيسابوری، ج۱، ص ۴۵۳.

۴ . زاد المسير فی علم التفسير، ابن الجوزی، ج۱، ص ۴۰.

۵ . أنوار التنزيل و أسرار التأويل، البيضاوی، ج۱، ص ۵۱.

جرم‌های ابرهاست که به سبب تحت فشار قرار گرفتن هوای داخل آن اتفاق می‌افتد و این سخن با آن روایت در تناقض نیست.»[۱]

معترض در پایان می‌گوید: *خب همانگونه که ملاحظه می فرمایید این هرسه حدیث در پیوند با همان آیات سوره رعد و در تایید آن است که در ابتدای متن آوردیم و روایت دوم اصلا روایت ابن عباس است از شأن نزول این آیات می بینید که قرآن و پیامبر و امام ششم ، (مغز متفکر مذهب شیعه)، رعد را فرشته ای میدانند با توصیفات عجیبی که در این روایات آمده بود.*

پاسخ:

منتقد بیان می‌کند که حدیث مذکور نظر ابن عباس رضی الله عنهما پیرامون معنای رعد می‌باشد. جدا از اینکه در صحیح بودن روایت مذکور تردید وجود دارد، معترض در مورد ابن عباس رضی الله عنهما در اشتباه است و این از عدم آگاهی وی نشأت گرفته است، زیرا علما در معنای رعد، اقوال دیگری نیز به ابن عباس رضی الله عنهما نسبت داده‌اند، بطور مثال:

از ابن عباس رضی الله عنهما روایت شده که گوید: «رعد بادی فشرده بین ابرهاست که آن صدا را ایجاد می‌کند.»[۲]

همچنین از ابن عباس رضی الله عنهما نقل شده است که: «رعد بادی فشرده بین ابرهاست.»[۳]

امام طبری رحمه الله روایت می‌کند که : «فرات گوید: ابوالجلد برای ابن عباس از معنای رعد پرسیده بود و ابن عباس برایش نوشته بود: رعد، باد است.»[۴]

همچنین آمده است که از ابن عباس رضی الله عنهما در مورد رعد سؤال شد و او جواب داد: «رعد باد است.»[۵]

---

۱ . مجموع الفتاوی، ابن تیمیة الحرانی، ج۲۴، ص ۲۶۳.

۲ . الجامع لأحکام القرآن، القرطبی، ج۱، ص ۲۱۷؛ النکت والعیون، الماوردی، ج۱، ص۸۲؛ المحرر الوجیز، ابن عطیة، ج۱، ص ۱۰۲؛ البحر المحیط، أبو حیان الأندلسی، ج۱، ص ۱۳۶.

۳ . باهر البرهان، بیان الحق، ج۱، ص۴۰؛ المحرر الوجیز، ابن عطیة،ج۳، ص۳۰۳.

۴ . جامع البیان، الطبری، ج۱، ص ۳۴۲.

۵ . تفسیر القرآن العظیم، ابن أبی حاتم، ج۱، ص ۵۵.

جای هیچ شکی نیست که از رعد به باد تعبیر کردن، نادرست است و البته از بزرگوارانی که در آن دوران می‌زیسته‌اند نباید این انتظار را داشته باشیم که پدیده‌ی رعد را به طور علمی و دقیق تفسیر کنند با این حال مقصود ما از بیان اقوال متعددی که از ابن عباس‌ﭭ نقل شده است این مطلب بوده است که اولاً: نشان دهیم سخن جناب معترض در این مورد که یک قول به ابن عباس‌ﭭ نسبت داده شده، نادرست است. ثانیاً: بیان اقوال مختلف از ابن عباس‌ﭭ در تفاسیر مختلف نشان می‌دهد که روایت مذکور که از او در سنن امام ترمذی‌ﭬ نقل شده است جای بحث داشته است و به طور قطعی ثابت نشده است.

در ادامه معترض بیان می‌کند که قرآن و پیامبرﷺ، رعد را فرشته می‌دانند که از جناب معترض خواهش می‌کنیم که نشان دهد در کدام آیه، قرآن، رعد را فرشته معرفی می‌کند؟! و همچنین سخن ایشان در مورد پیامبرﷺ نیز بنابر سخنانی که گذشت، قطعی نمی‌باشد. بدیهی است که قضاوت کامل در مورد یک موضوع هنگامی میسر است که نسبت به آن موضوع علم داشته باشیم در نتیجه هنگامی می‌توان با یک روایت در مورد حضرت رسولﷺ قضاوت کرد که آن روایت قطعی الثبوت بوده باشد.

نتیجه پایانی

همان‌گونه که مشاهده می‌شود، علمای اسلام در بیان معنای رعد نظرات متفاوتی دارند که این نشان از آن دارد که روایت مذکور بدون اشکال نبوده است. بدین دلیل اسلام‌ستیزان نمی‌توانند با استناد بر روایتی که خالی از اشکال نمی‌باشد، بر اسلام طعن وارد کنند. با این حال اگر روایت مذکور را نیز صحیح بدانیم، هیچ مشکلی پیش نخواهد آمد. چرا که در روایت آمده است که رعد یکی از فرشتگان خداوند است که موکل ابرهاست. و همچنین در ادامه‌ی روایت آمده است که این صدایی که می‌شنویم، صدای ابرهاست. پس منظور از رعد در جمله‌ی نخست از روایت، همین صدایی که ما از آن به رعد تعبیر می‌کنیم نیست چرا که در ادامه‌ی روایت به طور خاص از آن صدا نیز به طور جداگانه سوال می‌شود. ما (خداباوران)می‌دانیم که تمامی امور این دنیا در مشیئت خداوند است که از طریق فرشتگان در این جهان پیاده می‌شود. اما چگونگی تاثیر گذاشتن فرشتگان بر طبیعت این دنیا بر ما پوشیده است. اینکه باران می‌بارد، زلزله رخ می‌دهد، فلان شخص می‌میرد همگی بر طبق قوانین طبیعی هستند و قوانین طبیعی نیز تحت مشیئت فرشتکان و قبل از آن همگی تحت

مشیئت خداوند می‌باشند. بر فرض صحت حدیث مذکور، اسلام‌ستیزان نمی‌توانند بر آن ایراد گیرند چرا که هنگامی می‌توان بر امری ایراد وارد کرد که نسبت به آن چیز علم تامّ داشته باشیم. ما پیرامون دنیای فرشتگان اطلاعاتی نداریم از این جهت ایرادِ منتقد راه به جایی نمی‌برد. به عبارت دیگر بر فرض صحت حدیث، آنچه که در حدیث آمده است، عقل ستیز نبوده بلکه عقل گریز می‌باشد.

﴿وَ السَّلامُ عَلى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدى﴾

«رد شبهات ملحدین»

مهر / ۹۷